

نقش عقل عملی در سعادت انسان
از دیدگاه ابن سینا

مؤلف:

رؤیا بناکار

سرشناسه	: بناکار، رویا، ۱۳۶۴ -
عنوان و نام پدیدآور	: نقش عقل عملی در سعادت انسان از دیدگاه ابن سینا/مؤلف رویا بناکار.
مشخصات نشر	: فسا: رویا بناکار، ۱۳۹۳.
مشخصات ظاهری	: ۱۴۰ ص.
شابک	: ۹۷۸-۶۰۰-۰۴۰۲۱۳۲-۸
وضعیت فهرست نویسی	: قیفا
یادداشت	: کتابنامه: ص. ۱۳۵ - ۱۳۷؛ همچنین به صورت زیرنویس.
موضوع	: ابن سینا، حسین بن عبدالله، ۳۷۰ - ۴۲۸ ق. -- دیدگاه درباره عقل
موضوع	: عقل عملی
موضوع	: عقل عملی -- فلسفه
رده بندی کنگره	: ۱۳۹۳ ۷/۱۷۷BC ب ۸۵ ن ۷
رده بندی دیویی	: ۱۶۰
شماره کتابشناسی ملی	: ۳۷۰۰۸۶۹

نقش عقل عملی در سعادت انسان از دیدگاه ابن سینا

رؤیا بناکار

ناشر: رؤیا بناکار

نوبت و سال چاپ: اول ۱۳۹۴

شابک: ۸-۲۱۳۲-۲۱۰۴-۶۰۰-۹۷۸

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

صفحه آرا: اطلس دهقانی / طراح جلد: جمشید رضایی

چاپ و صحافی: پیشگام

قیمت: ۱۰۰۰۰ تومان

آماده سازی پیش از چاپ: مؤسسه ی کتاب آرایان پارس

تلفکس ۰۹۱۷۶۸۷۰۷۱۱ - ۳۲۲۳۱۲۸۰

Ketab.arayan@gmail.com

Printed in the Islamic Republic of Iran- Shiraz

حق چاپ محفوظ است.

چکیده

فیلسوفان مسلمان عقل و نفس ناطقه را تشکیل دهنده‌ی حقیقت وجودی و سرشت انسان معرفی می‌کنند. این ویژگی خاص، موجب برتری انسان از دیگر موجودات می‌شود. این حقیقت وجودی انسان دو کارکرد ویژه دارد: ۱- کارکرد، دانستن و ۲- کارکرد عمل کردن. در این تحقیق به ایفای نقش عقل در سعادت و شقاوت و مراتب آن (سعادت و شقاوت) در آخرت براساس قوه عاقله به خصوص بخش عملی آن از منظر ابن‌سینا خواهیم پرداخت. از نظر ایشان سعادت و شقاوت انسان در جهان آخرت بستگی به وضعیت عقل در دو کارکرد خود، یعنی بخش علمی و عملی، دارد و سعادت‌مند حقیقی کسی است که به کمال و حد نهایی خود در این دو کارکرد برسد و از هر گونه نقص و عیبی بدور باشد.

در این رابطه انسان‌ها در چهار موقعیت قرار می‌گیرند. موقعیت اول، افرادی هستند که توانسته‌اند از هر دو جهت علم و عمل به حد نهایی و کمال برسند؛ موقعیت دوم، افرادی هستند که هم از لحاظ علم و هم از لحاظ عمل نتوانسته‌اند حد کمال خود را کسب و دچار نقصان هستند؛ موقعیت سوم، افرادی هستند که از لحاظ علم نتوانسته‌اند حد نهایی کمال را کسب و دچار نقصان شدند، ولی از لحاظ عمل نتوانسته‌اند به حد نهایی از کمال برسند؛ و در موقعیت آخر، افرادی هستند که برعکس گروه سوم می‌باشند، یعنی نتوانسته‌اند از لحاظ علم به حد نهایی از کمال خود برسند ولی از لحاظ عمل نتوانسته‌اند حد نهایی کمال را کسب کنند و دچار نقصان شده‌اند.

منظور ما در اینجا، کمال و نقصان در علم نیست بلکه مقصود و هدف ما نقش کمال و نقصان در بخش عملی عقل در سعادت حقیقی و واقعی انسان است. به طور خلاصه، انسان‌ها به دو گروه عمده تقسیم می‌شوند: گروهی سعادت‌مندند که نتوانسته‌اند به حد نهایی یا به نوعی از کمال عقل،

در مقام علم و عمل برسند؛ و گروهی شقاوت‌مندند که نتوانسته‌اند، این حد از کمال نهایی یا نوعی از کمال مذکور را کسب کنند. در نهایت این سینا بر این عقیده است: اموری که محصول ملکات بدنی است، یعنی غضب و شهوت ذات و اساس و بنیان نقش ناطقه را دچار تغییر و دگرگونی نمی‌کند.

www.ketab.ir

مقدمه:

فلاسفه اسلامی عقل و نفس ناطقه را تشکیل دهنده‌ی حقیقت وجودی انسان می‌دانند و همین ویژگی برتری انسان را از دیگر موجودات مشخص تر می‌کند. این ویژگی دو کارکرد دارد؛ یک کارکرد دانستن و دیگری کارکرد عمل کردن؛ و در این تحقیق به نقش عقل در سعادت و شقاوت و مراتب سعادت در آخرت بر اساس همین قوه عاقله مخصوصا بخش عملی آن از دیدگاه ابن‌سینا خواهیم پرداخت. از نظر ایشان سعادت و شقاوت انسان در جهان آخرت وابسته به وضعیت عقل در مقام علم و عمل است، از آنجا که اگر مایه امتیاز انسان از سایر موجودات به عقل اوست، تکامل و سعادت او در گرو به کمال رسیدن همین عقل، خواهد بود و لذا (سعادت حقیقی انسان زمانی است که عقل در دو کارکرد خود یعنی همان علمی و عملی به کمال و حد نهایی خود برسد و خالی از نقصان باشد) اما در مسیر وصول به سعادت، همه‌ی انسان‌ها به یک درجه و کیفیت، یکسان موفق نمی‌شوند، انسان بسته به اینکه کدام کارکرد عقل خود، روبه رشد رسانده باشد در چهار گروه قرار می‌گیرند: اولین گروه؛ کسانی هستند که هم از جهت علمی و عملی به حد نهایی از کمال خود رسیده‌اند. دومین گروه، کسانی هستند که هم از جهت عمل به حد کمال خود نرسیده‌اند؛ بلکه دچار نقصان هستند. سومین گروه، کسانی هستند که از جهت علم به حد نهایی و کمال خود نرسیده و دچار نقصان هستند، ولی از جهت عمل به حد نهایی از کمال خود رسیده‌اند؛ و گروه آخر «چهارم»، گروهی یا کسانی هستند که برعکس گروه سوم هستند و آن اینکه از جهت علم به حد نهایی از کمال خود رسیده‌اند ولی از جهت عمل دچار نقصان هستند و به حد نهایی از کمال خود نرسیده‌اند؛ و غرض ما از کمال و نقصان در علم نیست بلکه هدف و غرض تأثیرگذاری و نقش کمال و نقصان در بخش عملی عقل در سعادت حقیقی انسان است. می‌توان به طور خلاصه گفت: انسان‌ها به دو گروه تقسیم

می‌شوند: گروهی که به حد نهایی یا نوعی از کمال عقل، در مقام علم و عمل به آن دست یافته‌اند و گروهی که به این کمال و حد نهایی نرسیده‌اند.

آنگاه سعادت و شقاوت هر یک از چهارگروه بدست آمده به تفصیل مورد بحث و بررسی قرار می‌گیرد در این میان ابن‌سینا بیشترین نقش در تعیین سعادت و شقاوت ابدی را مربوط به عقل نظری می‌داند.

فصل اول: عقل، قوه‌های آن و رابطه‌اش با قوه‌های دیگر

۱. عقل و توانایی‌های آن: فلاسفه اسلامی عقل را تشکیل دهنده حقیقت وجودی انسان می‌دانند؛ و دارای دو توانایی است که همان کمال عقل انسان است؛ و در کنار عقل دستگاه‌های دیگری نیز فعالیت می‌کند که می‌توانند همراه با این دو توانایی باشد و یا اینکه راه خود را از آن جدا کند؛ که در سرنوشت انسان و چگونگی رسیدن آن و چگونگی رسیدن به کمال و نقصان نقش بسزایی دارد.

۲. حضور تدبیری عقل در طبیعت: عقل موجودی مجرد است ولی با این حال می‌تواند به بدن تعلق بگیرد و وارد طبیعت بشود و تا زمانی که بدن و جسم موجود باشد عقل در طبیعت حضور دارد؛ و اگر این طور باشد، عقل باید تدبیری بیاندیشد تا از طریق بدن، گرفتار قوانین طبیعت نشود؛ و از این تدبیر عقل، حضور عقل در مرتبه‌ی عمل نامیده می‌شود که جنبه‌ی تعلقی عقل است و بخشی از سعادت و شقاوت انسان به تدبیر عقل وابسته است.

۳. فضیلت عقلی عدالت: این تدبیر عقل حاصل ملکه‌ای در بدن به نام عدالت است. در واقع عدالت، فضیلت عملی عقل است.

۴. جدال قوه‌های عقل با قوای بدنی: این دو قوه غضب و شهوت به راحتی خود را تدبیر قوه‌ی عقل عملی نمی‌دهند؛ و به همین دلیل در عمل، درگیری میان قوه‌های عقل با قوای بدن وجود دارد.

فصل دوم: سعادت و شقاوت و رابطه‌ی آن با عقل

۱. اصول مبین سعادت و شقاوت از دیدگاه ابن‌سینا: ابن‌سینا، درباره‌ی مباحث مقدماتی که بیان شده، به ۵ اصل اشاره می‌کند:

اصل اول: هر قوه نفسانی رنج و لذت خاص خود را دارد.

اصل دوم: رنج و لذت هر قوه با قوه‌ی دیگر فرق می‌کند.

اصل سوم: این قوا تا زمانی که کمال و نقص خود را نفهمد متوجه رنج و لذت خود نمی شود. به طور کلی، رنج و لذت هر قوا بستگی به میزان درک آن‌ها از کمال و نقص خود را دارد.

اصل چهارم: برای رسیدن هر قوه به کمال خود نباید مانعی در سر راه آن وجود داشته باشد.

اصل پنجم: تا زمانی که قوا آن چیزی را که با آن ضد است و مانع رسیدن آن‌ها به کمال است درک نکنند نمی‌توانند از آن دوری کنند.

۲. تدبیر جامع عقلی: وقتی انسان به سعادت و کمال خود می‌رسد که عقل در علم و عمل به کمال و سعادت خود برسد.

۳. رنج نفس ناطقه از ملکات بدنی در زندگی جهان دیگر: حاصل همراهی ملکات بدنی با عقل درد و رنج است که بعد از جدایی از بدن اتفاق می‌افتد که البته پایدار نیست.

۴. نقش عقل عملی در سعادت و شقاوت اخروی: از نظر ابن‌سینا، وضعیت و کارکرد عقل در جایگاه علم و عمل تعیین‌کننده سعادت و شقاوت ابدی عقل است.

۵. توانایی فلسفه در تبیین سعادت و شقاوت جاودانی: اثبات جاودانگی انسان از نظر جسمی و روحی است و بخاطر ناتوانی فلسفه از اثبات معاد جسمانی، تعبدا بخاطر شریعت و فرمایش پیامبر آن را تصدیق می‌کند.

فصل سوم: دیدگاه، ابن‌سینا در باره‌ی عقل عملی و رابطه‌ی آن با سعادت ارزیابی و جمع‌بندی از دیدگاه ابن‌سینا:

۱. عقل در وجود و بقاء امری مجرد است.

۲. عقل در ذات نیز مجرد است از بدن و ملکات بدنی، اما در مرتبه فعل متکی به بدن است.

۳. علم عقلی چون مجرد از ماده است (و چیزهایی که به آن ملحق شده از ملکات نفس ناطقه است) و فرق ندارد چه زمانی که همراه بدن است و چه زمانی که جدای از بدن می‌باشد.

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
چکیده.....	۵
مقدمه:.....	۷
فصل اول عقل و توانایی های آن.....	۱۵
نظر ابن سینا در مورد خیر و شر سه قوه ی اصلی:.....	۱۷
خیر شهوت:.....	۱۷
خیر غضب:.....	۱۷
خیر عقل:.....	۱۷
خیر عقل نظری:.....	۱۷
خیر عقل عملی:.....	۱۷
تدبیر جامع عقلی:.....	۱۸
فضیلت عقلی عدالت:.....	۲۱
جدال قوه های عقل با قوای بدنی:.....	۲۳
قوای نفس ناطقه.....	۲۵
عقل نظری و عقل عملی:.....	۲۵
مراتب و مراحل عقل نظری:.....	۳۰
تعریف قوه:.....	۳۰

- ۳۱..... تعریف فعل:
- ۳۸..... استدلال ابن سینا بر برتری لذت عقلی:
- ۴۱..... فصل دوم علت طرح مسأله سعادت:
- ۴۲..... معنی سعادت:
- ۴۲..... سعادت و لذت:
- ۴۵..... سعادت و سرور:
- ۴۵..... رابطه سعادت و قوه عاقله:
- ۴۷..... سعادت و آرزو:
- ۴۸..... سعادت و رضایت:
- ۴۸..... درجات و مراتب سعادت:
- ۴۹..... عوامل سعادت:
- ۵۱..... ارزش و میزان دخالت عامل ها:
- ۵۱..... پیوستگی و ارتباط عامل ها:
- ۵۲..... سعادت مطلق است یا نسبی:
- ۵۵..... فلسفه ی نبوت:
- ۵۶..... سعادت و کمال از نظر ابن سینا:
- ۵۶..... تعریف لذت از دیدگاه ابن سینا:
- ۵۸..... اصول و مبانی سعادت و شقاوت:
- ۵۸..... اصل اول:
- ۵۹..... اصل دوم:
- ۶۰..... اصل سوم:
- ۶۲..... اصل چهارم:
- ۶۳..... اصل پنجم:
- ۷۰..... ردیله:
- ۷۳..... ابتهاج:
- ۷۳..... ابتهاج باری تعالی:
- ۷۴..... تعریف کلی عشق:
- ۷۴..... ابتهاج عقول:

۷۵.....	ابتهاج نفوس:
۷۶.....	نقش عمل در سعادت و شقاوت اخروی:
۷۶.....	مراتب سعادت:
۷۷.....	مراتب و درجات سعادت‌مندان:
۷۷.....	عارفان:
۷۹.....	زاهدان و عابدان:
۷۹.....	ابلهان:
۸۰.....	وجه امتیاز عارف با زاهد و عارف:
۸۳.....	مراتب و درجات کمال برای رسیدن به مدارج سعادت:
۸۳.....	اراده:
۸۴.....	ریاضت:
۸۶.....	سیر و سلوک:
۸۸.....	سعادت‌مندان حقیقی:
۸۹.....	تحلیل ضروری که موجب شقاوت‌تند:
۹۰.....	سعادت و شقاوت حقیقی:
۹۲.....	شقاوت و بدبختی و مراتب آن:
۹۵.....	فساد یا بقاء نفس از منظر ابن‌سینا:
۹۷.....	رنج نفس ناطقه از ملکات بدنی درجهان دیگر:
۹۹.....	معاد از منظر ابن‌سینا:
۹۹.....	نظریات مختلف و متفاوت در مورد معاد:
۱۰۰.....	وجوب معاد:
۱۰۲.....	معاد جسمانی:
۱۰۴.....	تناسخ:
۱۰۷.....	معاد روحانی:
۱۰۹.....	فصل سوم رابطه حکمت و سعادت از نظر ابن‌سینا:
۱۰۹.....	نظرات ابن‌سینا درباره‌ی حکمت:
۱۰۹.....	تعاریف حکمت از نظر ابن‌سینا:
۱۰۹.....	کاربرد فلسفه در تمام علوم حقیقی:

- ۱۱۰..... شناخت موجود بما هو موجود:
- ۱۱۱..... حکمت نظری و عملی:
- ۱۱۲..... ویژگی‌های علوم نظری:
- ۱۱۳..... هدف حکمت نظری:
- ۱۱۴..... انواع حکمت نظری:
- ۱۱۵..... الهیات بالمعنی اخص:
- ۱۱۵..... حکمت عملی:
- ۱۱۶..... ویژگی علوم عملی:
- ۱۱۷..... اقسام حکمت عملی:
- ۱۱۷..... کمال نفس ناطقه و لذات عقلی:
- ۱۱۸..... راه دستیابی برای رسیدن به سعادت حقیقی:
- ۱۲۴..... دیدگاه ابن سینا درباره عقل عملی و رابطه آن با سعادت:
- ۱۲۷..... نفس عامله فاضله:
- ۱۲۸..... نفس عالمه‌ی فاضله:
- ۱۲۸..... نفس ناطقه در علم و عمل:
- ۱۲۸..... ابلهان:
- ۱۳۰..... ارزیابی و دیدگاه ابن سینا:
- ۱۳۲..... نتیجه گیری:
- ۱۳۵..... منابع و مأخذ:
- ۱۳۵..... منابع فارسی:
- ۱۳۷..... منابع عربی: